

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сутність перехідного періоду від радянського тоталітаризму до демократії полягає в тому, що в ході усєї сукупності його процесів творяться умови для нового, більш цивілізованого рівня свободи людини. Старе (радянське) суспільство базувалося на формулі всезагальної несвободи: існування конкретної людини у головних його вимірах визначалося місцем, яке ця людина займала в ієрархії суспільних відносин “пануючих і підкорених”, причому повна залежність на “полюсі підкорення” оберталася на повний волонтаризм на “полюсі панування”.

Для суспільства перехідного стану значною мірою притаманні форми співжиття, мислення та поведінки, що склалися у старому суспільстві. Однак масова свідомість все ж дезорієнтована руйнуванням колишньої системи цінностей. У населення, яке в основній своїй масі опинилося на межі виживання, зростає меркантильність та егоїзм, жорстокість та апатія.

Прагнучи якнайшвидше “увійти у навколишній світ”, наша країна досить стрімко почала відкриватися для “переваг та спокус сучасної цивілізації”. Це призвело до того, що вади цивілізації позначилися на її розвиткові у повній мірі, тоді як привабливі сторони цивілізованого життя абсорбувалися нею дуже й дуже слабо.

Багатовіковий історичний досвід нашої країни свідчить, що наша держава часто руйнувалася зсередини через нерозуміння суспільством та його елітою процесів, що відбувалися, та спричинений цим розлад. Впродовж останніх років в Україні спостерігається позитивний рух суспільної свідомості від національно-державного романтизму в бік здорового прагматизму. Проте суспільство ще не має чіткого уявлення про головні орієнтири свого поступу, про свої провідні цінності та ідеали. Поки що ведуться лише суперечки щодо тлумачення власного історичного минулого, а також щодо того майбутнього, до якого слід прагнути.

В інтересах консолідації суспільства важливим є формування певного рівня однодумства у площині життєвих цілей його громадян. Невизначеність чи заперечення визначеності в питаннях загальнонаціональних духовних орієнтирів створює конфліктогенний простір і має наслідком небезпечні коливання масових настроїв, розшарування правлячої верстви, поглиблення регіональних відмінностей. Разом

з тим, певні спроби осмислено визначити перспективні шляхи реформування суспільства здійснюються здебільшого з використанням старих підходів, що ґрунтуються на пріоритетах державної економіки та зміцненні владних структур, тоді як питання розвитку людини, особистості, творчого потенціалу суспільства, як і раніше, відсуваються на задній план.

Нам необхідно докласти значних інтелектуальних зусиль для формування в нашій свідомості планетарного і водночас національного бачення, оскільки лише таке бачення здатне віднайти неперехідні цінності життя та висвітлити надійні орієнтири в подальшому просуванні українського суспільства до стабільного і динамічного розвитку. Україні потрібна загальнодержавницька ідеологія, яка не тільки дає змогу вижити в сучасних умовах, але й відкриває перед людиною нові можливості для реалізації її прагнень до свободи. Лише така ідеологія спроможна узгодити інтереси та дії різних соціальних верств та груп населення, окремих людей, виробити в них раціональне уявлення про легітимні шляхи реалізації їхніх інтересів.

Стрижневим положенням сучасної національної доктрини України має стати розуміння того, що українська незалежна держава утворилася не тільки як наслідок тривалого національно-визвольного руху, але і як відповідь на виклики розвитку світової глобалізації. Колишня радянська суспільно-виробнича система виявила свою повну неспроможність адаптуватися до провідних тенденцій суспільного поступу, а творення нової, пристосованої до сучасних вимог, системи привело до виокремлення з імперії національно-державних єдностей, що самі визначають власні шляхи розвитку та механізми інтеграції в світове співтовариство.

Під розвитком суспільства слід розуміти насамперед процеси, що забезпечують зростання добробуту, безпеки та духовності кожної людини. Для цього необхідно творення належного середовища, в якому людина могла б реалізовувати свої можливості. Йдеться, насамперед, про економічні, політичні, екологічні та інші передумови та про певний тип виховання (культура) й освіти (знання та інтелект).

Існує стійка взаємозалежність між внутрішнім планом організації людини і її поведінкою у зовнішньому світі: чим більш розвинений внутрішній світ людини, тим більш активною й вибагливою вона є щодо оточення і тим більш великим є її творчий потенціал, і навпаки — люди з бідним внутрішнім світом демонструють обмежену активність і мають кволу фантазію, вони скоріше схильні підпадати під впливи інших і віддавати власну долю в чужі руки.

Всебічний розвиток кожної окремої людини є передумовою і наслідком розвитку суспільства в цілому. Найбільшого ефекту в реалізації власних цілей індивід досягає тоді, коли вміло взаємодіє з ін-

шими людьми, а отже він, як і суспільство в цілому, потребує всілякого поступу усіх можливих засобів спілкування, так само як і розвитку структур консолідації.

Трактування окремої людини лише як знаряддя функціонування суспільного організму притаманне ідеологіям тоталітарних режимів, які вважають себе верхом досконалості, претендують на всю повноту знання про реальність, монополізують істину. Суспільний прогрес в їхньому розумінні не потребує розвитку свободи кожної окремої людини, оскільки інтереси останньої мають збігатися (точніше — мають бути принесені у жертву) з інтересами суспільного цілого.

Нова якість українського суспільства вимагає відповідної нової якості системи його цінностей, що мають бути цінностями суверенного буття.

Сучасне постіндустріальне суспільство ґрунтується на засадах раціоналістичного мислення та критики, спирається на індивідуалізм, і є, власне, самоорганізацією особистостей в загальному просторі держави. Воно ґрунтується також на ринкових засадах, де ринок є системою соціальної комунікації, що працює як механізм відбору соціально-значущих форм людської активності.

Накопичення в українському суспільстві негативного соціального досвіду та економічних прорахунків, невизначеність системи суспільних цінностей та затягування реформаторських процесів послаблюють соціальну енергію та гальмують суспільний динамізм. Щоб перебороти цю тенденцію, суспільство має керуватися не стратегією виживання, а стратегією розвитку, яка б формувала у масовій свідомості почуття надії та впевненості у майбутньому.

В умовах перехідного періоду необхідно передумовою суспільного прогресу є збереження внутрішньополітичної стабільності та єдності нації. Будь-який серйозний соціально-політичний конфлікт становить загрозу для існування держави та суспільства в цілому. Не припустити розколу громадської думки у корінних питаннях існування нації є головним пріоритетом політики Української держави.

Суверенітет України склався як суверенітет національно-державної єдності, підґрунтям якої є історична пам'ять. Проте правда про історичну пам'ять українського народу для багатьох громадян України є істотно звуженою, а то і спотвореною російсько-радянською імперською моделлю історії, і це становить значну небезпеку для національно-державної ідентичності України.

Боротьба за історичну пам'ять на сьогодні залишається сферою гострої політичної боротьби. Існує небезпека деформації історичної пам'яті, затвердження односторонніх — суто негативних чи суто позитивних оцінок минулого, фальсифікації або приховування історичних документів і т. п. Це стосується як висвітлення діяльності україн-

ських національно-визвольних сил опору, так і оцінки певних досягнень України радянської доби.

Небезпека полягає в тому, що викривлення історичної пам'яті, нестримана критика нещодавнього минулого має наслідком зневажливе ставлення до духовних, і в кінцевому рахунку призводить до деградації етичних засад суспільства, деморалізації молоді, антипатріотизму. Викривлення історії унеможливорює належне визначення перспектив суспільного розвитку, заважає розробляти реалістичні програми та стратегії.

В інтересах держави — вибудувати виважену і патріотично спрямовану концепцію історії, яка б всебічно витлумачувала як факти недавного минулого, так і події далекої старовини. Історію не треба відкидати, якою б гіркою вона не була. В інтересах майбутнього її слід подолати — тобто дослідити, осмислити та вивести з неї всі необхідні уроки.

Україна має наполегливо працювати над підвищенням свого авторитету серед країн світового співтовариства. Цьому сприятимуть позитивні результати здійснених нею реформ, недопущення масштабних суспільних конфліктів, розвиток міжнародних контактів.

Але Україну в широких колах світової громадськості ще й досі схильні сприймати як частину Росії, а не як незалежну країну із власною державницькою традицією. Імідж держави значно потерпає, якщо її вищі керівники нерішучі й непослідовні в питаннях відстоювання суверенітету, вимушені демонструвати залежність власної політики від зовнішнього тиску і т.п. Спотворення іміджу України має наслідком недовірливе ставлення до нашої держави з боку світового співтовариства, гальмує процеси інвестування вітчизняної економіки, ускладнює політичні взаємовідносини з іншими країнами.

З часу отримання незалежності Україна спромоглася запобігти значним зіткненням у сфері боротьби за владу. Цьому сприяли розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову, прийняття Конституції, введення національної валюти тощо. Але водночас відбувається зниження рівня довіри населення до влади, про що свідчать численні соціологічні опитування. І хоча існує певний поступ у законотворчій діяльності, однак не завжди чинні закони належно виконуються. Це відбувається, з одного боку, через недосконалість самих законів, які відірвані від реалій життя, а з іншого — через неналежне виконання своїх обов'язків тими, хто уповноважений ці закони втілювати у повсякденну реальність. Якщо закони не виконуються, авторитет влади знижується, і держава врешті-решт занепадає. Нехтування законами призводить до виявів безвідповідальності, прийняття посадовцями некомпетентних та волюнтаристських рішень, внаслідок чого інтереси певних осіб ігноруються, а інших — піднімаються на рівень, що перевищує загальнодержавний.

Такий невтішний стан речей пояснюється труднощами перехідного періоду, але, разом з тим, значною мірою вину за падіння авторитету влади можна покласти й на її носіїв, які мало дбають про власний авторитет як осіб відповідальних, здатних приймати рішення та контролювати їх виконання. Зниженню авторитету влади сприяють також корупція та хабарництво, зв'язки посадовців зі злочинними угрупованнями. Попри низку скандальних викриттів у пресі випадків зловживань із боку високих посадових осіб, жоден високопосадовець не поніс відповідного покарання, а багато хто продовжує займати високі посади. На жаль, викриття й оприлюднення через ЗМІ зловживань також стає лише формою політичної боротьби, а не засобом очищення владних структур від нечесних працівників. Як наслідок, у населення формується думка про звичаєвість неналежної поведінки у службовців вищих владних структур, що плямує й чесних працівників державних установ.

Важливим чинником підвищення авторитету влади є політика держави в галузі прав людини. Україна, як демократична держава, проголосила про визнання людини найвищою суспільною цінністю, але від декларацій до реального втілення ідеалів шлях буває досить довгим.

Певна частина населення України ще симпатизує політичній демагогії, що закликає до “наведення порядку твердою рукою”. Загроза політичного радикалізму залишається реальною.

При визначенні шляхів розвитку суспільства слід враховувати, що хоча у сучасному цивілізованому світі прогресивні процеси відбуваються перш за все завдяки розвитку передових технологій та прагматичного мислення, проте головні резерви прогресу створюються там, де запроваджується інтенсивна інтелектуалізація усього суспільства.

Суспільний інтелект — це та “частина” людського інтелекту, яка задіяна у розробках шляхів і механізмів суспільного прогресу, зайнята пошуком оптимізації соціальної сфери буття людини. Він маніфестований як у вигляді висловлювань, промов, рішень та поведінки окремих особистостей, політичних, культурних, інтелектуальних, бізнесових лідерів, які мають значний авторитет серед широкого загалу населення, так і у вигляді провідних програм мас-медіа, авторитетної преси, окремих книжкових видань, що становлять подію в інтелектуальному житті нації і т.п. Власне, спрямованість суспільного інтелекту формує певну логіку здорового глузду, створює громадську думку і визначає адекватність ухвалених рішень вимогам часу.

Найбільш загрозливим для України є слабка розвиненість такої важливої складової суспільного інтелекту як критичне мислення в усіх його проявах — від критики влади до мистецької та літературної критики. В наших мас-медіа дуже рідко можна зустріти критичні ар-

гумантовані оцінки ефективності дій існуючої влади, хоча суспільство відчуває в таких оцінках вкрай гостру потребу.

Критика завжди є опозиційною до існуючого стану речей у будь-якій сфері суспільного життя, але вона ж є і важливим знаряддям оновлення та очищення суспільства від його вад і, отже, несе в собі великий конструктивний потенціал. Без цього потенціалу критика перетворюється на критиканство, тобто працює лише сама на себе. Острах перед критикою у носіїв влади (як політичної, так і економічної) є традицією, сформованою соціально-культурними стандартами минулого суспільства. Але, якщо влада відповідає своєму призначенню, вона в цілому тільки зміцнюється внаслідок обґрунтованої та незалежної критики, оскільки отримує більш глибоке розуміння процесів, що відбуваються.

Деградація суспільного інтелекту відбувається через зниження цінності гуманітарної освіти, виштовхування раціонального мислення зі сфери масової свідомості, поширення соціальних міфів, розповсюдження містицизму та ірраціоналізму, нездорової емоційності. Це призводить до соціальної апатичності та анемії, паралічу інтелекту у творенні життєвих цінностей та орієнтирів.

Національний суспільний інтелект в Україні ще тільки формується. Гуманітарна інтелігенція все ще вирішує проблеми власного виживання і не заглиблюється в осмислення сучасних реалій та не веде пошуки шляхів творення кращого спільного майбутнього. Дійсно авторитетних, незалежних духовних та інтелектуальних поведирів суспільство ще не висунуло, хоча претендентів багато.

Потрібні значні зусилля для формування та підтримки інтелігентів нового типу, які спираються перш за все на власну особистість та фундаментальні знання і виконують функцію незалежної та конструктивної критики суспільства, влади, масових настроїв. Лише нова генерація інтелектуалів може запропонувати сучасний оптимістичний погляд у майбутнє на тлі загального песимізму та розпачу, оскільки здатна дивитися на проблеми в контексті планетарного поступу. Цей тип інтелекту спроможний діяти попри тиск із боку різних політичних сил, і саме він має зайняти проміжне місце між народом та владою, виконувати функцію стабілізуючого чинника суспільства, діяти в напрямку його консолідації.

Історичні зміни, які зараз відбуваються в Україні, створюють сприятливі умови для регенерації релігійних конфесій, а також для посилення їх ролі в житті суспільства. Питання віри завжди були визначальними в організації державного й суспільного життя. Вірі належала також провідна функція в духовній консолідації суспільства та його ідейному і організаційному оновленні. Якщо церква враховує інтереси суспільства, вона підтримує і його прагнення до творення

держави. Але іноді церква реалізує не стільки інтереси суспільства та національної держави, скільки власні інтереси, а то й інтереси іншої держави.

Особливість релігійної ситуації в Україні полягає в тому, що основні релігійні центри, в юрисдикції яких перебувають найбільші українські конфесії, розміщуються поза її межами. Звідси — і переважно традиційні духовно-культурницькі орієнтації українських віруючих, що, з одного боку, сприяє розширенню зв'язків українців з іншими народами, але, з іншого — може бути використано (і вже використовувалося) для пригноблення нації. Канонічні орієнтації у цілому не могли і не можуть стримати процеси набування українськими конфесіями етнічної специфіки. За умов національної державності це матиме наслідком утворення в Україні більш або менш упорядкованої багатоконфесійної структури.

Слід особливо зважити на те, що у своїх духовних потребах, пов'язаних із пошуками смислу життя, й етичних орієнтаціях Україна спирається на християнську аксіологічну систему. Тому доленосними для України є і бурхливі православно-церковні процеси, діяльність греко-католицької, католицької й протестантських церков (діяльність останньої відбувається ніби у затінку інших, що, однак, зовсім не є адекватним її внеску в розбудову України). Однак це ніяк не мусить означати зменшення уваги до інших Церков. Постійної уваги потребує, зокрема, мусульманство у зв'язку з проблемою кримських татар тощо.

Слід також мати на увазі, що з виходом на політичну арену України партій, рухів, окремих політиків і підприємців, орієнтованих у своїй діяльності на проголошення та утвердження релігійних цінностей, зростає політичний інтерес усіх політичних сил до релігійних рухів і церков. Особливо помітно це під час виборчих кампаній.

Держава повинна мати ефективні інструменти ведення політики в галузі релігії. Але державні органи повинні працювати найперше у політико-правовому просторі, тобто мати справу першочергово саме з релігійними організаціями як з юридичними особами. Тоді діяльність релігійних організацій буде прогнозованою і піддаватиметься правовій корекції на основі законів, а не залежатиме від спонтанних свавільних рішень їхніх лідерів. Безумовно, що діяльність органів державної влади має запобігати повній внутрішній автономії релігійних організацій, однак не порушуючи при цьому догматів і канонів, що регулюють структурно-функціональні основи церков.

Науково-технічний інтелект слід розглядати як найважливіший стратегічний ресурс, який забезпечує необхідний рівень економічного розвитку та обороноздатності держави.

На жаль, продовжується руйнування науково-технічного потенціалу нашої країни, прискорюється падіння престижу науки. Відбува-

ється і зниження рівня освіти, стають непрестижними професії вчителя та викладача; виховний процес нового покоління все більше стає справою “вулиці”, яка нав’язує молоді свої цінності, часто кримінального типу, замість колишньої ідеологічної пропаганди маємо пропаганду масової культури.

Потрібні швидше впровадження у навчальний процес новітніх технологій, орієнтованих на самонавчання та саморозвиток людини, а також концентрація зусиль педагогічної науки на розробці масштабної стратегії розвитку системи освіти.

З часів “перебудови” вже виросло покоління, виховане в атмосфері нігілізму до історії, держави, суспільних ідеалів. Колишню систему виховання, багато у чому порочну та заідеологізовану, вже зруйновано, однак альтернативну концепцію виховання досі ще не сформовано. Держава не повинна втручатися у власне виховний процес, але формування людини як свідомого члена громадянського суспільства та громадянина повинно здійснюватися під державним контролем.

У нашому суспільстві існують різні форми культури, що виникли й розвиваються не обов’язково на українській культурній основі. В різних сферах суспільного життя, в побуті ще домінує російська мова — наслідок русифікаторської політики колишнього режиму. Посилюються тенденції космополітизації культури, що пов’язано із відмовою від національних традицій і самобутності. Це призводить до панування утилітарних цінностей у суспільстві, до зниження культурного рівня населення. Загрозливим для розвитку країни є і порушення механізмів трансляції культури від покоління до покоління, і культурно-національний ізоляціонізм, і втрата культурової самодостатності.

Стратегічною для України є політика підвищення значення та поширення сфери розповсюдження української мови й культури, але процес цей має відбуватися демократично, шляхом створення умов для їх розвитку, а не насильницькими методами. Будь-яке перекручення в цій сфері неодмінно викликатиме до життя жупел асиміляторства та підвищуватиме українофобські настрої серед певних верств населення.

В інтересах держави — проводити стратегічну політику підтримки та всебічного розвитку національної культури з тим, щоб довести її до сучасного цивілізованого рівня. Без цього неможливе відродження нації й розвиток державності, бо засилля іноземних форм духовності підірватиме духовні засади українського суспільства. Українська держава має піклуватися про розробку й реалізацію комплексних довгострокових програм надзвичайних заходів у різних галузях культурного й духовного життя, насамперед у тих, що пов’язані з розвитком засобів масової інформації, кіномистецтва, книжково-видавничою діяльністю.

Моральна сфера суспільства впродовж останніх років переживає болючі трансформації. Масова свідомість дезорієнтована. Соціальне

лицемірство набуло нечуваних розмірів. Не може не турбувати посилення серед вразливих верств населення, особливо молоді, відчуттів незахищеності та безперспективності їхнього життя. Відбувається подальше падіння суспільної моралі, поглиблюються процеси девальвації цінностей сім'ї і т. п.

Важкі економічні умови штовхають людей до пошуку більш дійсних джерел підтримки свого життя, аніж ті, що їх надає суспільство, виникає спокуса знехтувати моральними нормами, щоб досягти більш реальних благ. Якщо такі настрої будуть поширюватися й далі, то матимемо внутрішньо конфліктогенне суспільство, що ладне вибухнути будь-коли. Так, важливо формувати умови толеранції різних систем цінностей, але для цього немає іншого шляху, як всебічний розвиток культури. Зокрема, саме відсутність політичної культури призводить до шалених баталій у стінах парламенту, до непоступливості політичних лідерів, неспроможності їх до компромісних рішень, що часто призводить до відсутності будь-яких рішень взагалі.

У суспільстві, побудованому на ринкових засадах, саме комунікація визначає якість виробничої діяльності, соціального мислення та соціальної поведінки, суспільних рішень (політики) тощо. Наше суспільство протягом багатьох років мало характер принципово антикомунікативний. Живе політичне, економічне й культурне спілкування було в ньому витіснене на периферію соціального буття. Дозволені форми комунікації передбачали односторонній рух інформації у вигляді вказівок зверху вниз, по ієрархічній драбинці від головного начальника до підлеглих, у зворотному ж напрямку мала передаватися лише інформація про виконання команди та заспокоїливі реляції про стан справ. Зрозуміло, що такий тип організації соціально-комунікативної мережі не сприяв розвитку суспільства та його самооновленню. Такий стан справ багато в чому зберігається й нині.

У суспільстві, побудованому на принципах комунікації, тобто у суспільстві, яке є гнучкою системою різноманітних і багатовимірних комунікативних структур, людина є вже не гвинтиком, а головною фігурою у виробленні й перетворенні інформації. Очевидно, що цінність особистості в такому суспільстві значно зростає. Чим більш багатою духовно й інтелектуально є людина, тим більшим є її потенціал для вироблення нетривіальних ідей.

Застарілі уявлення про роль інформації в житті суспільства ще панують у сфері наших мас-медіа: вважається, що інформація повинна надаватися не сама по собі, з огляду на її правдивість, а лише як засіб формування суспільної думки, регулювання соціальної поведінки, тобто виступати чимось на зразок вказівки, яка подається від однієї частини машини до іншої. Звідси — потреба створення механізмів відсіву небажаної інформації, різні форми цензури.

Феномен тіньової культури виникає як реакція на силовий прес тоталітарної влади. Творчість взагалі не терпить жодних обмежень, хоча й може узгоджуватись з нормами етичного порядку. Коли ж межі творчості жорстко визначаються державними чиновниками, які керуються суто ідеологічними настановами, тоді виникає у тих чи інших формах тіньова культура як закономірна реакція митців і народу на цензуру влади. В радянські часи у тіньову сферу потрапляли найкращі творчі набутки багатьох письменників та митців, які підлягали жорсткій цензурі.

Така політика обмежень на творчість та інформацію може надати владі на певному етапі деякі тактичні переваги, але досвід вчить, що в стратегічному вимірі для владних структур вона є помилковою й у перспективі підриває довіру людей до влади, призводить до посилення внутрішньої соціальної напруги і виникнення конфліктогенних ситуацій. Так, внаслідок неадекватної інформаційної поведінки владних структур у часи Чорнобильської катастрофи (замовчування цієї події та приховування її масштабів) довіру до системи влади було настільки підірвано, що зрештою це надало поштовх розвитку процесів демократизації суспільства та посилило потяг українського народу до незалежності від Москви.

Національна культура, як і національна мова, є органічною цілісністю. Неможливо злити всі мови в одну, побудувати одну — найефективнішу і найраціональнішу — модель мовного спілкування. Звичайною практикою боротьби з національними мовами завжди було витискування цих мов з широкого мовного спілкування та впровадження єдиних мовних стандартів в усіх сферах життя, насамперед у тих, що пов'язані з прогресивним розвитком. Саме такою в Україні була практика русифікації, яка провадилася Російською імперією та СРСР.

Внаслідок тривалої русифікаторської політики колишнього режиму та недолугості й недбалості нинішньої політичної еліти, начебто за назвою — української, реальний стан справ в Україні нині такий, що ані українська мова, ані українська культура не є безумовно домінуючими в житті країни. Той рівень культури, що виводить людей до загальносвітових і універсальних цінностей є російськомовним, наука та інтелект працюють, як правило, в російськомовних схемах ментальності. Більше того, культура міст, і перш за все великих цивілізаційних центрів країни, також є переважно російською, тоді як українські форми культури в дусі старих часів використовують часто лише як декорації для місцевого колориту. Це значною мірою впливає на самопочуття та самоідентичність українців, гальмує розвиток їхньої власної системи цінностей.

Останнім часом піднімають дискусійне питання щодо доцільності перекладання літературних творів з російської мови на українську. У багатьох викликає несприйняття спроба перекласти “Тараса Буль-

бу” Гоголя на українську мову. Можна почути зневажливі висловлювання щодо українських перекладів Пушкіна та інших російських письменників. Підґрунтям такого ставлення є власне “російськомовна” спрямованість психології деяких прошарків населення. Але справедливості заради варто зауважити, що будь-яка нація має право перекладати твори з оригіналу на власну мову і через таку рецепцію адаптувати до себе цінності іншої культури. Крім того, завжди слід пам’ятати про культурні права тих українців, які не володіють вільно російською мовою, а отже потребують україномовних перекладів, щоб мати можливість засвоїти досягнення російської культури.

Необхідна ретельно продумана і гнучка державна мовна політика з акцентом на розширення сфери вживання української мови не командно-адміністративними засобами, а за рахунок надання пільг та створення належних економічних і політичних умов для її розвитку. Відмова держави від регулювання мовного питання віддає його на поталу ринковій стихії і в перспективі здатна призвести до подальшого поглиблення нинішньої вкрай несприятливої для української культури мовної ситуації.

Українська культура завжди формувалась на перехресті впливів, що йшли з Заходу та Сходу, але вона також має глибокі самобутні корені. Її розвиток проходить нерівномірно, були часи розквіту і часи занепаду. Впродовж століть колоніальної залежності України від Росії та інших держав дехто, здебільшого у політичних і культурних імперських колах, намагався зробити вигляд, що української культури зовсім не існує, як буцімто не існує і самої української нації. В наш час мало хто наважується таке стверджувати, та все одно знаходяться й ті, хто вважає можливим принижувати та ігнорувати українську мову і культуру як щось малоцінне та хуторянсько-провінційне. Такі тенденції існують не тільки поза межами України, але поширені й серед різних верств українського населення, зокрема, серед інтелігенції.

У нашому суспільстві існують різні форми культури, які в ідеалі мали б утворювати багатопланове культурне середовище зі стрижневою домінантою української мови і культури. З іншого боку, в умовах глобалізації посилюються тенденції універсалізації культурних цінностей, пов’язаної з відмовою від національних традицій і самобутності. В загальних рисах подібні проблеми стоять перед будь-якою національною культурою, але в Україні вони стоять вкрай гостро, оскільки впродовж дуже тривалого часу українська національна культура перебувала на межі виживання і не могла вільно розвиватися.

Якщо мова йде про національно-культурне відродження, то насамперед важливо визначитися, яка саме культура потрібна Україні. На жаль, масштаби ідентифікації цінностей і смислу української культури сприймаються інколи надто однобічно — як повернення до минулого, протекціонізм етнічному акценту. Мрія про відродження

традиційних форм народної культури (хоча саме відродження необхідне) є не стратегічним поглядом у майбутнє, а скоріше ностальгією за минулим.

Стратегічним шляхом для України є приведення її культури у відповідність до сучасного світового рівня. Головними напрямками мають бути модернізація та європеїзація української культури й ментальності, чого також можна досягнути лише шляхом створення відповідних умов для розвитку цих процесів, але не засобами примусу. Із вирішенням цього завдання українське суспільство отримає доволі ефективний важіль консолідації суспільства і сформує модель власної культури з цивілізованими формами співвідношення різних її площин.

Потреби суспільного розвитку вимагають впровадження моделей культури з ментальними структурами найбільш розвинутими на світовому цивілізаційному рівні та модерними. Однак культура, побудована на космополітичних засадах, є доволі штучною, вона відповідає нівельованим смакам великих людських мас і не має механізмів індивідуалізації, що притаманні, скажімо, класичній культурі. Постає проблема самозбереження людини перед обличчям потворного безособистісного універсалізму та безжальної уніфікації. Сучасність потребує таких форм консолідації людства, яких неможливо досягти лише на засадах суто індивідуалістичної ментальності. Завдання, що їх ставить перед собою суспільство у прагненні до стійкого розвитку, потребують для свого вирішення механізмів органічного поєднання унікальної індивідуальної, колективної національної й універсальної глобальної культур.

Соціалізація людини завжди має “примусовий” характер. Якщо йдеться про виховання українського громадянина, то засади його культури і мовний фундамент мають закладатися у ранньому віці. Втручання в цей процес держави необхідне, оскільки від цього залежить саме її існування та безпека. Будь-яка країна прагне виховати у своїх громадян почуття патріотизму, що зовсім не означає ворожого ставлення до інших народів. Ми говоримо про “виховану людину”, маючи на увазі, що це людина з відповідним відчуттям норми, розвиненим художнім смаком, якій притаманне толерантне ставлення до інтересів інших.

Політика консервації існуючих форм побудови культури й інтелекту веде до самоізоляції та провінційності. Хибність цього шляху стає очевидною широким колам громадськості, та й час працює проти повернення до минулого. Однак, якщо новітні іноземні технології можна і потрібно просто запозичувати, то духовне збагачення національної культури може здійснюватися лише за допомогою власного творчого потенціалу та творчого засвоєння вищих цінностей світової культури.

Отже, українська влада і громадяни України мають усвідомити, що їм разом необхідно творити умови для вільного розвитку україн-

ської нації та консолідації народу України задля всебічного розвитку кожного мешканця української землі. Сьогодні Україна потребує:

— зміцнення й подальшого розвитку до сучасного цивілізованого рівня національної свідомості як самих українців, так і тих етнічних меншин, що складають разом з ними народ України: єдність нації може бути досягнута лише на шляху відновлення реальної історичної пам'яті та підвищення престижу української мови й культури;

— формування в свідомості громадян України ціннісної системи демократичного суспільства і правової держави: людина має підкорятись закону, а не сваволі посадових осіб;

— розвитку системи комунікацій в суспільстві; саме завдяки цьому досягається взаємопорозуміння між різними верствами та групами населення, окремими особами, конфесіями, етносами і т. п.;

— нарощування інтелектуального потенціалу суспільства, формування засад інформаційного суспільства, створення сучасного українського інтелектуально-духовного середовища, нової системи освіти, орієнтованої на загальносвітовий рівень.

Нарешті, завжди потрібно пам'ятати, що Україна невід'ємна від європейської історії та культури. Адекватне розуміння нашим суспільством європейських цінностей є основою нашої успішної модернізації. Отже, реалізація загальної мети оновлення нашого суспільства багато в чому залежить і від формування в суспільній свідомості нових структур національно-культурної ідентичності України як складової частини європейського історичного процесу.